Jono Kazimiero šilingas, gintarinio karolio fragmentas, švininė plomba.

Archeologinių tyrinėjimų **Pakalnės** gatvėje metu ištirtos 6 perkasos, kurių bendras plotas 60 m². Gatvės ŠV dalyje aptiktas XX a. datuojamas sluoksnis. Centrinėje ir PR gatvės dalyse aptinkamas 1–1,35 m storio kultūrinis sluoksnis su buitinės keramikos šukėmis, koklių fragmentais, moline pypke.

Šiaulių gatvėje žvalgomųjų tyrinėjimų metu ištirti 6 šurfai po 2x2 m (bendras 24 m² plotas), detaliųjų tyrimų metu ištirtos 4 perkasos. Kultūrinis sluoksnis su XVIII–XIX a. datuojamais dirbiniais aptiktas tik Maironio ir Šiaulių gatvių sankryžoje. Čia rasta buitinės keramikos šukių, koklių fragmentų, 1841 m. Rusijos imperijos moneta, stiklinių butelių šukių, kaltinių vinių. Šiaulių gatvės PR gale aptiktas tamsiai pilkos žemės sluoksnis su maišytais XVIII–XX a. pradžios radiniais.

Tyrinėjimų **Švėtės** gatvėje metu ištirta 10 perkasų, aptiktas XVI a. senkapis (žr. atskirą straipsnį šio leidinio V skyriuje).

Tilto g. 12, būsimos vandens matavimo stoties statybos vietoje, atlikti archeologiniai tyrimai, kurių metu ištirta 4,5 m ilgio, 1 m pločio perkasa. Po velėna ir pilkos žemės sluoksniu 20–70 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus atsidengė įžemis (dolomitas). Šios perkasos vietoje aptiktas sluoksnis su XX a. datuojamais radiniais.

Raktuvės, Upės ir Švėtės gatvių Š dalyje atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai, kurių metu nei vertingo kultūrinio sluoksnio, nei radinių neaptikta.

The Excavation of Žagarė Old Town

In 2011, investigations were conducted at the sewer and water main line construction sites in Žagarė Old Town. 61 trenches (a total of 1253 m²) were excavated in Avižonio, P. Cvirkos, Dariaus ir Girėno, Gedimino Kalkių, Maironio, Pakalnės, Raktuvės, Šiaulių, Švėtės, and Upės Streets and in Miesto Square (Figs. 1, 2). Building foundation fragments, stone paving (Fig. 3), and postholes were discovered. 43 test pits (a total of 175 m²) were excavated during an evaluation of Gedimino, Raktuvės, Šiaulių, Švėtės, and Upės Streets.

Ernestas Vasiliauskas

Miesto aikštė

2011 m. buvo atlikti žvalgomieji tyrinėjimai ir žvalgymai keliose Žagarės senojo miesto (A1908, UK 30333) vietose – Miesto aikštėje (iškastos 7 perkasos, ištirtas bendras 91,1 m² plotas) ir Kęstučio g. 2–6, 1–15 (žvalgytas bendras 90 m² plotas, iki trasos projektinio gylio archeologiniu požiūriu vertingų sluoksnių ir radinių neaptikta).

Pasak urbanistikos tyrinėtojo A. Miškinio, Naujoji Žagarė susikūrė XVI a. I pusėje, o jos ankstesnis radialinis turgaus aikštės planas pakeistas į stačiakampį (renesansinio stiliaus) XVI a. II pusėje arba pabaigoje.

Naujosios Žagarės turgaus aikštėje stovėjusios medinės prekybinės eilės sudegė 1881 m. rugpjūčio 11 d. miestelio gaisro metu. Netrukus buvo pastatytos 2 mūrinės prekybinės eilės (žagariečių vadinamos „rindomis“) (1 pav.), aikštė išgrįsta lauko akmenimis (2 pav.). Gaisro metu sudegusias ir naujai pastatytas „rindas“ 1884 m. aprašė Pabaltijo vokiečių kilmės senovės tyrinėtojas, kalbininkas, etnologas, archeologas Augustas Bylenšteinas (žr. Bylenšteinas A., Ekspedicija į Raktę ir Žagarę, *Žemygala*, 2008 2(6) – 2009 2(8), p. 81). Po II Pasaulinio karo, 1947 m., 1941 m. apleis-

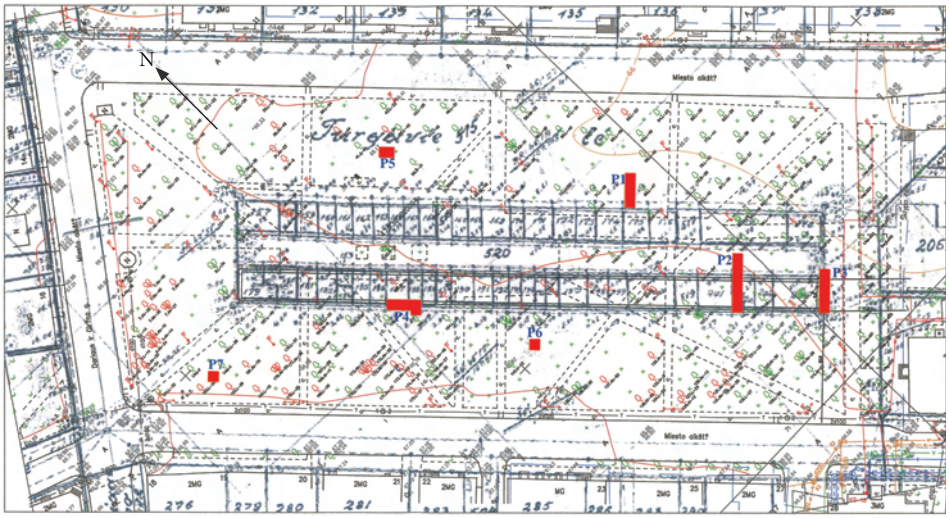

1 pav. Tyrinėtų plotų 2011 m. Miesto aikštėje ir 1939 m. tuometinėje Turgaus aikštėje buvusių eilių situacijos planas: 1 – tyrinėti plotai; 2 – prekybinių eilių pamatai. V. Bičkaus brėž.

Fig. 1. Situation plan of the 2011 excavated areas in Turgaus Square and the rows of shops that existed in 1939: 1 – excavated areas; 2 – the foundations of the shop rows.

ti pastatai buvo nugriauti, grindinio akmenys išlupti ir išvežti į Žiūrių mašinų-traktorių stotį, aikštėje įrengtas skveras.

Giedriaus Aleliūno vadovaujami žvalgomieji tyrinėjimai (šurfai 7–11, 13–16) Miesto aikštėje ties namais 3, 6, 9, 23, ties Vilniaus gatvės ir Miesto aikštės sankirta, banko „Snoras“ kiosko ir šaligatvių vietose vykdyti 1997 m. Jų metu ištirtas 15 m^2 plotas, įžemis

2 pav. Prekybinės eilės 1942 m. iš R. L. Laurinavičiaus nuotr.

Fig. 2. The rows of shops in 1942 as seen from the E.

3 pav. XV–XVI a. (?) apžiestų puodų šukės. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 3. Sherds of 15th–16th-century (?) partly thrown pottery.

4 pav. Apkaliukas, vilkelis, vitražo tvirtinimo fragmentas. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 4. A metal part, a spinning top, and a stained glass came fragment.

5 pav. Ploto 4 planas H_{abs} 66,42–65,45 m gylyje: A – įkastas arbatinukas. J. Petrulio ir V. Bičkaus brėž.

Fig. 5. Plan of area 4 at a depth of H_{abs} 66.42–65.45 m: A – a buried tea kettle.

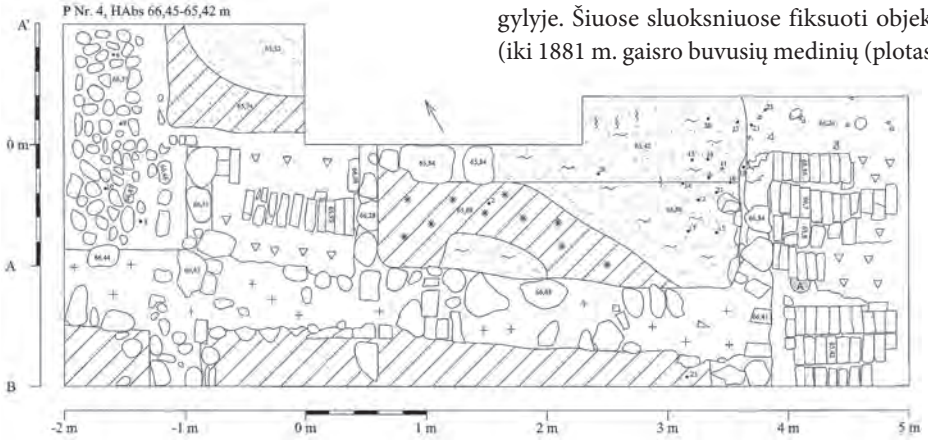

pasiektas 0,7–1 m, kai kur ir 1,7–2 m gylyje, surinkta XVII–XIX a. datuojama keramika, kokliai (žr. *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 366–367). Tyrimai Miesto aikštės ŠR važiuojamoje dalyje vykdyti ir 2011 m. (vadovas Vytautas Juškaitis) (žr. prieš tai esantį straipsnį šiame leidinyje).

Tyrinėjimai (tokio pobūdžio tyrimai priskirtini industrinei archeologijai) Miesto aikštėje suteikė vertingos informacijos apie tuometinės Naujosios Žagarės turgaus aikštės raidą XVI–XX a. Jų metu konstatuoti 2 horizontai, kurie datuojami XVII–XVIII a. ir XIX–XX a. I puse.

XVII–XVIII a. kultūriniai sluoksniai – neintensyvūs, iki 31–65 cm storio, atsidengė nuo 50 cm (plotas 1) iki 1 m (plotai 2–7) gylyje. Juose surinkta gyvūnų kaulų, apžiestos (3 pav.) ir žiestos kaimiškos, oksidacinės glazūruotos ir neglazūruotos keramikos, XVII a. akmens masės bokalo fragmentas, puodyninių koklių fragmentų, plokštinio koklio, dekoruoto heraldiniais motyvais, fragmentai, Jono Kazimiero Vazos 166? m. šilingas, švininis vitražo tvirtinimo fragmentas, žalvarinis apkaliukas (4 pav.).

XIX–XX a. I pusės sluoksniai yra intensyviausi, iki 1 m storio. Jie atsidengė 20–30 cm gylyje. Šiuose sluoksniuose fiksuoti objektai (iki 1881 m. gaisro buvusių medinių (plotas 3)

ir po gaisro atstatytų mūrinių turgaus aikštės prekybinių eilių pusrūsių išorinės ir vidinės sienos (plotai 2–4, 1939 m. Žagarės miesto turgaus aikštės plane pažymėtos kaip patalpos 175, 187, 188, 202, 203, 205 (1 pav.), laiptai, lentinės ir plytinės grindys, akmeninių grindinių likučiai) (5 pav.). Surinkti XIX–XX a. I pusės radiniai (žiesta oksidacinė glazūruota ir neglazūruota, fajanso, akmens masės (butelių 2 fragmentai), keramika, porceliano pypkės fragmentas, 12 monetų (8 – Rusijos imperijos ¼, 1/2 „sidabru“, 2 ir 10 kapeikų nominalo, 1 – Rusijos imperijos Lenkijos karalystės (?) 18?? m., 2 – TSRS, 1 – hitlerinės Vokietijos), 3 vario lydinio svareliai, švininės plombos, vilkelis (4 pav.), geležinė durų spyna ir raktas, durų vyriai).

Plote 1 rasta atsitiktinė XII–XIII a. žalvarinė pasaginė segė zoomorfiniais galais (6 pav.), apžiesta XV–XVI a. (?) keramika (vienos šukės peteliai dekoruoti bangele) (3 pav.), skaldytų upinių dvigeldžių moliuskų geldučių fragmentai.

Atlikti žvalgomieji tyrimai Miesto aikštėje liudija, kad intensyviausia ūkinė veikla, supilti storiausi niveliaciniai sluoksniai, iki pat 1,06–1,38 m gylio (plotai 5–7) (1 pav.), ir statybos darbai buvo vykdyti XIX a. Įžemis (smėlis, priemolis, molis, dolomitas) pasiektas įvairiame gylyje (50–140 cm – H_{abs} 65,03–65,98 m).

Plote 2 36–40 cm gylyje atidengtos prekybinės eilės *pusrūsio* liekanos (1 pav.). Jo sienos orientuotos PR–ŠV (130–310°) kryptimi, atstumas tarp sienų išorėje siekia 6,6 m. Pusrūsis buvęs užverstas griuvenomis – raudonomis plytomis ir jų nuolaužomis, betono luitais, akmenimis. Čia rasta keletas radinių – žiestos kaimiškos, oksidacinės glazūruotos, fajanso keramikos, žibalinės lempos metalinė dalis, plytų su užrašu „HÖGANÄS 6“ fragmentai,

6 pav. XII–XIII a. žalvarinė pasaginė segė zoomorfiniais galais. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 6. The 12th–13th-century bronze penannular brooch with zoomorphic terminals.

0 2 cm

skaidraus ir tamsaus stiklo butelių ir buteliukų (vienas sveikas su užrašu „FÜR EINE WEINFLASCHE/ FÜR EINE LITERFLASCHE“) bei jų šukių.

Pusrūsio ŠR sienos ir pamatų storis 64–70 cm, vidinė pusė buvusi mūryta iš raudonų plytų (12,5x6,5, 10,5x5,5, 27x7, 13x7 cm dydžio), padengta kalkių tinku (didžioji dalis nutrupėjusi). Išorinė pamatų pusė mūryta iš 20–30 cm skersmens lauko akmenų. Pasigilinus į ŠR konstatuotas siaurėjantis įgilinimas, susidaręs kasant minėtos sienos pamatų duobę. H_{abs} 66,23–66,34 m atidengta patalpos su įėjimu (ŠV ploto kampe) PV siena ir pamatai. Jos storis 59 cm. Vidinė siena mūryta iš 13x7, 20x7, 15,5x6,5, 13x6,5 cm dydžio raudonų plytų, o išorinė iš 15–30 cm skersmens lauko akmenų.

H_{abs} 65,33 m gylyje atidengtos supuvusios lentinės grindys. 1,13–1,16 m gylyje (H_{abs} 65,44 m) atkasta plytų eilė, einanti RR–ŠV (110–290°) kryptimi. Jos ilgis 99 cm, plotis 38 cm. Plytų dydžiai – 13x12, 12,5x12,5, 13x 11, 12,5x? cm. Sutapatinus tyrinėtą plotą su 1939 m. Žagarės miesto turgaus aikštės planu matyti, kad tai galėjo būti skiriamoji siena tarp patalpų 202 ir 203 (1 pav.), o atkastos išorinės ir vidinė sienos. Po grindimis, 1,16 m gylyje (H_{abs} 65,33 m) buvo įžemis – geltonas smėlis.

Plote 3 H_{abs} 66,36–66,52 m atidengti prekybinės eilės galinės sienos *pamatai*. Jie buvę orientuoti PV–ŠR (220–40°) kryptimi. Pama-

7 pav. Plote 3 atidengti pamatai iš PV. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 7. The foundation unearthed in area 3, as seen from the SW.

8 pav. Plote 4 atidengti pamatai (1), laiptai (2) ir grindinio (3) fragmentas. E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 8. The foundation (1), stairs (2), and paving fragment (3) unearthed in area 4.

tų ilgis 6,67 m, plotis PR siekė 48–58 cm, ŠR – 55 cm, PV – 46 cm. Akmenys surišti kalkių skiediniu, dalis jų skaldyti, sudėti keliais aukštais, vidinė pusrūsio siena tinkuota (7 pav.). Akmenų dydžiai – 15x13, 39x31, 24x17, 40x 25, 23x15, 21x15, 25x21, 32x30, 20x12 cm. Vidinė patalpa buvusi užversta griuvenomis. Tyrinėtas objektas (pastatas pirmas iš kairės) už-

fiksuotas 1924 ir 1942 m. (2 pav.) fotografijose. Sutapatinus tyrinėtus plotus su 1939 m. Žagarės miesto turgaus aikštės planu galima teigti, kad buvo atidengtos prekybinės „rindos“ patalpos 205 išorinės sienos pamatai (1 pav.).

Į ŠR nuo pamatų 30–35 cm gylyje rasta varinė Rusijos imperijos Nikolajaus I 1838 (?) m. 10 kapeikų nominalo moneta. Į PR nuo aukščiau aprašytų mūrinio pastato pamatų, 30–47 cm atstumu, H_{abs} 66,33–66,52 m atidengti kiti *pamatai* – tik šie be kalkių skiedinio, sudėti vienu aukštu, sudaro tvarkingą eilę. Akmenų dydžiai – 24x24, 25x24, 22x18, 32x23, 31x26, 42x26, 37x25, 32x22, 22x20 cm. Tarp šių akmenų ir tarpe su aukščiau aprašytais pamatais konstatuotas supiltas smėlis (7 pav.). Tikriausiai tai iki 1881 m. gaisro buvusio medinės turgaus prekybinės eilės pamatai, kurie nei fotonuotraukose, nei 1939 m. plane (1 pav.) kaip medinis priestatas nėra užfiksuoti.

Plote 4, H_{abs} 66,43–66,45 m, atidengti 50–59 cm pločio prekybinės eilės išorinė *siena ir pamatai* su įėjimų bortelių ir laiptų liekanomis (5, 8 pav.). Pamatai sumūryti kalkėmis iš 40x30, 29x15, 28x21, 24x16, 40x26, 15x6, 22x 17 cm dydžio akmenų. Viršuje buvo keletas plytų. Vidinė siena buvusi mūryta iš plytų, tinkuota. Pavyko nustatyti vienos vidinės patalpos plotį ŠV–PR kryptimi– 4,85 m (su pamatais išorėje – 5,15 m). ŠV vidinės sienos storis siekė 66 cm, o PR – 45 cm. Patalpa, kaip ir kitos buvusi užversta griuvenomis. Įėjimo plotis siekė 1,08–1,18 m. Jo šonuose konstatuotos ypač blogos būklės bortelių liekanos, PR bortelio plotis siekė 22–26 cm (H_{abs}66,34–66,40 m). Jis sudėtas iš nesurištų 31x28, 23x 23 cm dydžio akmenų, ŠV bortelis sumūrytas iš dolomitinių plokščių. Įėjimo šonuose, durų staktoje, virš grindų iš plytų buvo padarytos

9 pav. Iki 1881 m. gaisro buvusių prekybinių medinių eilių laikotarpio svareliai, monetos ir plomba (radimvietes pagal žr. 5 pav.). E. Vasiliausko nuotr.

Fig. 9. Weights, coins, and a seal from the period of the rows of wooden shops that existed prior to the 1881 fire (for the find spots see Fig. 5).

nišos, kur *in situ* aptikti 2 geležiniai durų vyriai.

Pamatų ŠV gale atidengti *laiptai*, vedę į pusrūsį. Jie buvę 3 pakopų, nuo viršaus H_{abs} 66,36 m, H_{abs} 66,17 m ir H_{abs} 65,80 m aukščio. Pakopos sudėtos iš 26,5x13x6,5, 26x?x6, 25,5x 6,5, 27x14x7 cm dydžio gerokai aptrupėjusių raudonų plytų. Jų ilgis 1,08–1,1 m, plotis 1,12 m. Plačiausia buvusi 3-ioji pakopa, skaičiuojant nuo viršaus, sudėta iš 2 plytų eilių. Jos plotis 45–50 cm (H_{abs}65,80 m). Pakopų būklė prasta, plytos išsiklaipiusios.

Šalia laiptų 60–80 cm gylyje (H_{abs} 65,92–66,12 m) išskirto 3-iojo sluoksnio apačioje ir pačiame 4-ojo sluoksnio viršuje rasta varinės išgaubtos sagos viršutinė dalis, 5 varinės Rusijos imperijos Nikolajaus I 1825–1830 (?), 1840–1855 (?) m. ir Aleksandro II 1867–1868 (?) m. ¼ kapeikos ir 2 kapeikų nominalo, 3 vario lydinio svareliai, švininis šratas, 5 švininės XIX a. II pusės Rusijos imperijos (viena – Vikulos Morozovo ir sūnų manufaktūros, užrašas: „ТОВ. МАН. ВИКУЛА МОРОЗОВА СЪ

10 pav. Prekybinė eilė iš V su rodyklėmis pažymėtomis tyrinėtomis vietomis. JIKM PF 2186.

Fig. 10. The row of shops as seen from the W, with the excavated areas marked with arrows.

СЫНОВ [...]“) ir 1927–1928 m. Lietuvos Respublikos Kauno ir Virbalio muitinių plombos (5, 9 pav.).

Grindys, atidengtos H_{abs} 65,42 m gylyje, buvo sudėtos iš raudonų 26x14, 25x13,5 cm dydžio dabar aptrupėjusių plytų. Ant grindų surinkta daug žiestos XIX a. pabaigos – XX a. I pusės žiestos oksidacinės glazūruotos (295 vienetai) ir neglazūruotos keramikos (31 vienetas), fajanso lėkščių (7 vienetai), keletas tamsaus stiklo butelių ir skaidraus stiklo stiklinių šukės, gyvūnų kaulų, šerno iltis, įvirtusių medinių durų geležiniai vyriai, įstatoma spyna, raktas, plaktukas, galąstuvo dalis, žibalinės lempos metalinės ir stiklinės dalys. Žemiau laiptų, grindyse, P įėjimo kampe atidengtas įkastas geležinis arbatinukas siaurėjančiu viršumi (23 cm skersmens) vandeniui surinkti.

Taip pat atidengta kito užmūryto įėjimo vieta, kurios plotis 1,76 m. Jo ŠV bortelio (H_{abs} 66,28 m) plotis 17 cm, pats bortelis sudėtas iš 17x17, 17x15 cm dydžio akmenų, PR bortelio (H_{abs} 66,31 m) plotis 37 cm. Čia laiptai buvę 3 pakopų (H_{abs} 65,95–66,08 m), gerokai apardyti, sudėti iš 27x6,5, 27x7 cm dydžio raudonų plytų. Į PR nuo šio įėjimo, H_{abs} 66,37–66,46 m, atidengti buvusio aikštės akmenų (20x11, 12x11, 14x9, 16x13, 15x12, 20x14 cm dydžio) *grindinio* likučiai. Virš jo 20 cm gylyje rasta varinė Rusijos imperijos Aleksandro II 1867–1868 (?) m. 1 kapeika, TSRS 1940 m. 2 kapeikos, 1932 m. 20 kapeikų ir 1983 m. 3 kapeikos, metalinių dirbinių fragmentai.

Įžemyje, H_{abs} 65,88 m, po 40-uoju sluoksniu atidengtas drenažo (?) *griovys*. Jo kryptis – 300–120°, plotis – 67 cm, gylis – 40–45 cm. Įžemis (priemolis, priesmėlis) pasiektas 1,3 m gylyje (H_{abs} 65,42 m). Griovys buvęs uždengtas 33x26, 27x26 cm dydžio akmenimis (H_{abs} 65,89 m). Jo turinį sudarė juoda žemė su negausia XVII–XVIII a. žiesta keramika. Griovio paskirtis ir datavimas dėl ribotos tyrimų apimties lieka tiksliau nenustatytas.

Tyrinėtas objektas užfiksuotas XX a. I pusės fotografijose (10 pav.). Pagal jas galima susidaryti vaizdą, kaip atrodė tyrinėjimų metu atidengtų pusrūsių įėjimai, grindiniai. Sutapatinus tyrinėtus plotus su 1939 m. Žagarės miesto turgaus aikštės planu galima teigti, kad

buvo atidengtos patalpos 187 ir 188 (1 pav.), JIKM saugomoje nuotraukoje tai būtų įėjimai 8–9 iš kairės į dešinę (10 pav.).

Visi surinkti XIII–XX a. radiniai perduoti saugoti į JIKM.

Miesto Square

In 2011, excavations and surveys were conducted at several sites in Žagarė Old Town: in Miesto Square (a total excavated area of 91.1 m^2) and at Kęstučio St. 2–6 and 1–15, (a total surveyed area of 90 m^2, with the discovery of no archaeologically valuable layers or finds).

Naujoji Žagarė was founded in the first half of the 16th century and its earlier radial market area plan was converted into a rectangular one (Renaissance style) in the second half or late 16th century. The rows of wooden shops that stood in the Naujoji Žagarė market square burnt down during the town fire of 11 August 1881. Two rows of masonry shops were soon erected (Figs. 1, 2, 10). In 1947 the buildings abandoned in 1941 were demolished and the stone paving taken up.

The excavation in Miesto Square yielded valuable information about the development of the market square during the 16th–20th centuries. Two horizons, which date to the 17th–18th and the 19th – first half of the 20th centuries, were distinguished. The 17th–18th-century cultural layers were not intense, up to 31–65 cm thick, unearthed at a depth of 0.50–1 m, and contained various finds (animal bones, partly thrown and hand thrown rustic, oxidation glazed and unglazed ceramics, a fragment of a 17th-century stoneware mug, fragments of 'pot-shaped' stove tiles (*Topfkacheln*), pieces of panel stove tiles (*Blattkacheln*) decorated with heraldic motifs, a John II Casimir 166? shilling, a lead came fragment from a stained glass window, and a bronze part (Fig. 4).

The most intense layers, up to 1 m thick, which were from the 19th–20th centuries, were unearthed at a depth of 20–30 cm. The interior and exterior basement walls, stairs, and board and brick floors of the wooden shops that stood prior to the 1881 fire and of the masonry market shops erected after it as well as the remains of the stone paving (Figs. 5, 7, 8) were recorded in them. 19th – first half of the 20th-century finds were collected: thrown oxidation glazed and unglazed, faience, and stoneware ceramics, a porcelain pipe fragment, 12 coins, 3 small copper alloy weights, lead seals, a spinning top (Figs. 4, 9), an iron door lock and key, and door hinges.

A 12th–13th-century bronze penannular brooch with zoomorphic terminals (Fig. 6), partly thrown 15th–16th-century (?) ceramics (Fig. 3), and shell fragments from shucked river mussels were found by chance in area 1.